

Иван Касабов

ЛИНГВИСТИКАТА

МЕЖДУ
СТРОГИТЕ НАУКИ
И
СВОБОДНИТЕ ИЗКУСТВА

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Въведение в проблематиката</i>	7
I. Езикова реалност и „непосредствена действителност“ на физическите обекти и на сетивните „(бази) данни“	15
II. Обект и предмет на анализ в научното изследване	36
III. Лингвистиката като физика и като математика	47
1. <i>Кристализацията като структуриране на телата</i> ...	49
2. <i>Физическа структура</i>	50
3. <i>Физико-математически факти и научно изследване</i> ..	51
4. <i>Теория на множествата или цялости и системи</i>	56
5. <i>Пропорция и симетрия на телата и в математиката</i> 57	
6. <i>Визуализирани теоретично синтезирани форми</i>	59
7. <i>Самоорганизация на езиковото множество</i>	61
IV. Лингвистиката като логика	65
1. <i>Логическо моделиране на начална семантична езикова систематизация</i>	65
2. <i>Логическо моделиране на начална фонологична езикова систематизация</i>	75
3. <i>Логическо моделиране на начална граматическа езикова систематизация</i>	77
V. Лингвистиката като проективна геометрия и като перспектива на изкуствата	78
1. <i>Геометричен инвариант</i>	78
2. <i>Перспективният образ</i>	79

© Издателство на Нов български университет, 2008 г.
© Иван Касабов, 2008 г.
ул. „Монтевидео“ № 21, 1618 София
www.nbu.bg

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна, презапис или по друг начин – без писменото разрешение на носителя на авторските права.

© „Планета“, издателска и предпечатна подготовка, 2008 г.
© Кремена Филчева, художествено оформление, 2008 г.

ISBN: 978-954-535-518-9

3. Образът в огледалото	81
4. Сянка и силует	82
5. Живописни и пластични изкуства	83
6. Фотографската снимка	84
7. Киното	85
8. Театърът	86
9. Литературен или исторически разказ	87
10. Научен текст	92
11. Лингвистично-философски и логически текстове.....	93
VI. Знаково проективно изграждане и перспективи на метаморфозите на предмета на думата	97
1. Структура и структурализъм	97
2. Пропорцията и симетрията – основа и основание на всяка цялост	101
3. Схема.....	104
4. Цялост. Форма и формация	106
5. Предметен образ или фигура	109
6. Образец (модел, еталон) на предмета	110
7. Символ.....	114
8. Кристализация на идеите	117
9. Мотив	119
10. Кристализация на живия образ. Герой.....	121
VII. Науката като практика или анализ и синтез.....	123
1. Що е научен (лингвистичен) анализ?.....	123
2. Йерархичност в анализа	127
3. Базов системен и конотативен анализ.....	136
4. Синтез	141
Обобщаващо заключение.....	144
Библиография.....	150

ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА

„Езикът е система от знаци, където е съществено само съединяването на смисъла и акустичния образ“. [...] В езика не съществува нищо освен акустичния образ, който може да се приведе към постоянен зрителен образ“ [Ф. де Сосюр, Курс..., стр. 47]

„Знаците, от които е съставен езикът не са абстракции, а реални обекти. Лингвистиката изучава именно тях и техните отношения; можем да ги наречем конкретни същности на тази наука.“ [Ф. де Сосюр, Курс..., стр. 132-133].

Тук лингвистиката се сравнява със „строгите науки“ (каквото авторитет са си извоювали физиката и математиката) и – същевременно – с различните „изкуства“. За всекиго е ясно какво се има пред вид под строгост (поне на ниво формализация) във физиката и математиката, в чиято научност обикновено никой не се съмнява. Що се отнася до т. нар. *свободни изкуства*, известно е, че те и са изкуства, и не са съвсем изкуства. Спецификацията „свободни“ за същинските изкуства като самодостатъчни, общо изучавани от естетиката и основани на интуитивното образно начало, тук явно се противопоставя на „строгостта“, характерна не само за споменатите науки, но и на логико-дискурсивния принцип на науката изобщо. Наред със същинските изкуства, от Античността до Средните векове, са известни и *седемте свободни изкуства* (*artes liberales*), изучавани във висшата степен на светското образование като необходими за всеки свободен човек. Те са били съставени от „хуманитарен“ раздел от три дисциплини, наричан *тривиум* и включващ: диалектиката (или логиката), граматиката и реториката, и „(строго)научен“ раздел от четири дисциплини, наричан *квадривиум* и включващ: аритметиката, геометрията, астрономията и музиката (т.е. различните изкуства, покровителствани от Музите). Очевидна е близостта на интересуващата ни тук лингвистика с граматиката и реториката от тривиума. Не толкова очевидна е до днес връзката между лингвистика и диалектика, върху чиято „общност“ се основава семантичното изследване.

Демонстрирането на „общността“ на всички науки чрез смисъла и значението, формирани във взаимодействието между диалектиката и лингвистиката (не само като граматика и реторика, а и семантика), е *целта* на този текст, а доказването ѝ – *резултат* от цялостното изследване. *Подходът*, с оглед така поставената цел и очакваните резултати, е необичаен и се изразява в съпоставката на лингвистиката с физиката и математиката (като формално строги науки), с логиката (като философска дисциплина за формално правилното мислене и неговите форми) и с различните (според формалния им естетически принцип на изображение) изкуства. Именно в *принципа на изображение* на всяко отделно изкуство се съдържа специфичната степен на образност, върху която дадено изкуство акцентира при развиването на своите художествени образи. А на всяка от тези степени на образност, характеризиращи различните изкуства, отговаря отделна наука. Всички двойки (от дадено изкуство и дадена наука) са обединени като степени в единството на нещото-феномен в диалектиката, отделно формирано и смислово интерпретирано в *предметния образ на думата* като езиков знак. В общи линии това е подход, сходен по-скоро с методологията на науката, и няма претенции да достига до обобщения за философията на езика. Установяването на различните семантични равнища, на всяко едно от които съответства отделна двойка наука и изкуство, са *задачите* на изследването.

Целите и подходът към задачите в този труд го поставят в особена „мета“-позиция по отношение на предметите (според спецификите на „материите“) на отделните науки и изкуства и поради това той представлява опит за очертаване на обща за тях изследователска методология. Доколкото „материята“, предмет на дял от физиката, служи и като „материал“ за изкуствата, се получава дублиране на структурите на физическите цялости като тела и на неоформените като телесни цялости – вълни – с формообразуването в произведенията на отделните изкуства. По този начин природната „материя“ става материал за израз на идейно-художествено съдържание в произведенията на изкуствата. Тази нова функция е знакова и определя изкуствата като семиотични системи. Най-сложно е това положение при първичната знакова система – естествения език, защото физическият звук, произвеждан от човека естествено, като артикулиран (члено-разделен) звук, също така естествено е свързан с артикулирано

идейно съдържание и с това става (редовен, постоянен) израз на това съдържание. Тоест, това взаимно изразно-съдържателно единство е знаково или, по-точно, символично. Идеите придават съдържание на съответстващите им акустични поредици, но това е съдържание на нещо (за което тя е идеята), т.е. на съответен природен предмет, обособен от идеята в разбирането-интерпретация на предмета. Така това отношение на артикулираната идея-интерпретация и съответния предмет (за който е идея) е отново символично, тъй като я прави значение на триединния знак от предмет, идейно значение и тяхно (общо) име-название. При това усложнено положение се получава символизъм на квадрат, характеризиращ всяка от думите-символи в естествения език. Когато естественият език се превърне (или използва) като (художествен) „материал“ в литературата като изкуство, той едновременно с акустичния си израз и идейното съдържание, фиксирано в значенията на думите-знаци, т.е. в символизма си на втора степен, става израз на ново (художествено) съдържание. Така символизмът на знака е вече от трета степен, който е не само (предметно) денотативен, а и (допълнително характеризиращ) конотативен. Когато знаците-символи се разглеждат свързано и взаимообусловено (т.е. структурирани) в система, те може да усложнят символично функциите си и да се превърнат във вторична *мета-* или (описваща себе си) система или да се развият във вторична (аксиологично-идейно-художествена) конотативна система. И двата типа системи са знакови или семиотични, т.е. два типа семиотики (на науката и на изкуствата), изучавани от общата знакова теория или семиотиката като наука.

Остава за изясняване още един проблем от особена важност. Както вече бе посочено, метасемиотична система е тази, която (научно) описва базова знакова система или *метаезикът* е (теоретичен, лингвистичен) език, който описва естествен език като семиотично базов. Въпросът е дали този базов език описва (системно) нещо друго (също само по себе си системно) като базово за езика. Като че ли отговорът е прост – езикът представя (описва) системно нещата от света, които също представляват система. Дали при това положение естественият език не е „естествен“ метаезик на „езика на природата“ или, както знаменателно е било отбелязано (от Галилей): „Книгата на природата е написана на езика на математиката.“ Ако математическата формализация е израз на „природните закони“, тя безспорно е

физико-математически език, щом като е израз на „законите на природата“, т.е. на физическите закони. Ако се допусне, че математиката е метаезик на физиката, т.е. на природата, то кой е езикът на природата в цялото ѝ предметно многообразие? Ако природните обекти или предмети са съдържанието на този език, то техните имена-названия са неговият израз и обратно – ако обектите-предмети са израз на този език, то не остава друго за тяхно съдържание освен същността им. В резултат, език, който има за израз названия на нещо, е акустично-предметен естествен език, а език, който има за съдържание „същности“ на неща-феномени, е идеен естествен език. Но артикулирано-обособените идеи са за отделни (телесни) феномени-предмети, а имената-названия са общи и за идеята, и за предмета. Вижда се, че акустично-предметен език и феноменно същностен език са възможни само в тяхното знаково единство, осъществявано от естествения език. Той се оказва единствена база на смислените, разбираеми (в идеята-значение), постоянни (в именуваните словесен предметен образ) отделни (разпознаваеми в тъждеството на идеята и името) предмети от света. Естественият език е акустичният език на осмислено разбраните отделни природни феномени в тяхната взаимосвързаност или – *картина на света*. Всяка формализация на която и да е наука е само теоретичен метаезик за специфично научно описание на откритите, разбрани и назовани най-напред в естествения език предмети от света. Така всяка наука се оказва метасемиотика. Всяко изкуство се оказва конотативна семиотика. И двете са възможни единствено на базата на семиотиката на естествения език. Неминуемо при това положение и в мета-, и в конотативните семиотики се дублират структурите, формообразуването, фигурите и идеите, като символично се усложнява и без това сложният символизъм на езика. И обратно – доколкото светът и природата са интерпретирана картина на света от забелязани и отделени, разбрани до известна степен и различно назовани, предмети, дотолкова те са културно-езиково усвоени и назовани.

Безспорно важни за разбирането на природата са природните науки като физиката. Възможни и необходими са и науки за възможните за съществуване структури (взаимоотношения, неща, числа) и системи като математиката, за възможните форми като геометрията или за необходимото правилно мислене като логиката. Те обаче са възможни или правилни по принцип, т.е. като не-

интерпретирани. Тези науки са от особена значимост и за лингвистиката, за разбирането на общите принципи на зараждането на всеки знак и на всяка система. Това е необходима предпоставка и за разбирането на предметния свят на станалите, вече образувани, неща като идейно интерпретирани и именувани, значещи и значими, предмети в система, какъвто е светът на езика с неговите предметни значения с всички отделно осмислени етапи на образуване на символния идейно-езиков предмет на думата-име.

Независимо дали за наследник на диалектиката днес се приема съвременната логика или изобщо философията, тук се отстоява нейната самостоятелност и предварителна познавателна ценност и спрямо логиката, и в рамките на философията. Тази първична познавателна стойност на диалектиката се корени в заниманията ѝ с възникването на нещата от *Света* като *феномени*. Точно в тези феномени и възникването на назоваващите ги езикови единици е интимната връзка на лингвистиката с диалектиката.

По същество диалектиката се занимава със зараждането на феномените като база на всяко знание. С обосноваването на тази база (на границата между XIX и XX век) се заема и феноменологията (на Хусерл) като база за обща наука, и фанероскопията (на Пърс) като общо знакочуение. От край време, и особено от границата между XIX и XX в. насам, лингвистиката (като обща и езикова знакова теория) се интересува от знаково-езиково именуваните феномени и също ги смята за основа на всяко знание. Нещо повече, диалектиката се стреми да не допуска разрыв между двата принципно различни, но действащи едновременно, типа познание – холистично-интуитивното и дискурсивно-логическото. И дори разглежда тези два типа познание и техните категории като опосредявани от граматиката и нейните категории. А това посредничество е необходимост, тъй като и интуитивното, и логическото познание нямат друг израз освен езиков. Така чрез думите от езика като знакови феномени се изразява и логическото познание, образувано в понятията във формата на дума със значение на термин, и интуитивното знание, образно (ейдетично) образувано във формата на думата с нейното конкретно предметно значение. Категоризацията на предметите от света се изразява от думата в нейното граматическо категориално значение.

Диалектиката включва, разбира се, освен граматиката и реториката. (Точно в същото отношение, в което всяка от тях включва и

диалектиката.) Предметните образи се изразяват от думите в техните образни метафорични и метонимични значения, а одухотворените и персонифицирани образи – от алегорично-реторичните значения на думите. Езиковият символ, като образно-смыслов обединител, обединява не само реторично-поетичните тропи и посочените типове значения на думата-знак, но и интуитивното и логическото познание, допълнително (или изначално) образно-символично обединяващи едновременно предмета и идеята за него в звуковото им общо име – думата като знак. Не трябва да се пропуска и общата тенденция у диалектиката и лингвистиката да разглеждат както множеството от феномени-предмети, така и от думи-единици на езика, като системи. И то не като отделна природно дадена преди човека и всичко друго система от неща и отделна (номенклатурна) езикова система за техните названия, а в единството на една обща, самообразуваща се (в езиковите интелектуални способности и условия) знакова интерпретативна система. Благодарение на този диалектичен принцип на езиковия знак е възможно всяко познание, всяка категоризация, систематизация, а такова организирано познание е вече *картина на света* или *митология* и може да прерасне в *наука*.

*

Преди да се отговори на въпроса, дали лингвистиката може да се смята за строга наука, е нужен отговор на въпроса, наука ли е тя изобщо. И какво значи едно познавателно интелектуално занимание да се приема за наука. Както се знае от антично време, необходимо е да са очергани границите на областта на научен интерес, да е създадена собствена терминология, т.е. да е решен преди всичко проблемът за единиците, които се изследват, и да е създадена собствена методология на изследване. Това е наука. С решаването на проблемите на всяко от посочените три изисквания се е заел Ф. де Сосюр и е известно как той ги е решил в прочутия си *Курс по обща лингвистика* (издаден посмъртно през 1916). Оттогава с разделянето на речевата дейност на език и реч е решен въпросът за границите на науката. Методологията на лингвистичния анализ е развивана през вековете, но едва със забраната да бъдат съвместявани диахронни със синхронни методи, методологията се прецизира и възприема от всички хуманитарни (и социални) науки. Сосюр е решил блестящо и проблема с единиците на езика в лингвистиката и тяхната организация чрез

своята теория за езика като най-важната и най-сложна система от знаци и за арбитраността на езиковия знак. Въпреки неописуемия ентузиазъм и последвалите неизброими изследвания, този проблем и неговото решение остават (до голяма степен) неразбрани и до днес. Общият поглед върху натрупаната огромна литература от различните школи и течения в лингвистиката показва принципна неяснота и редовно смесване до объркване на основните лингвистични понятия като: *система* и *структура*, *нива на анализ*, *конкретни* и *абстрактни единици* и *основна единица* на езика, *израз* и *съдържание*, *форма*, *езикова фигура*, *символ*, *значение*, *понятие*, *концепт*, *идея* и т.н.

В резултат на това объркване и на съпътстващия го стремеж към по-голяма „научност“ лингвистиката все повече се отделя от неразривно свързаните с нея дисциплини от трувиума и се стреми или да се превърне във формализирана логико-математическа наука, или – в експериментална наука. На тези проблеми е посветена първата глава на тази книга, в която се изяснява, от една страна, принципната разлика между природна физическа действителност и езикова или знакова действителност и единството на тези реалности в знаково разбраната действителност, от друга.

Във втора глава се изяснява какво значи и какво може да бъде обект и предмет на научното изследване от лингвистиката или от която и да било наука.

В трета глава, като централна спрямо другите глави, се обсъждат общите проблеми на лингвистиката и физиката с математиката или защо лингвистиката е строга наука в тясната ѝ връзка и с физиката на телата и вълните, и с математическата теория на множествата, и с фракталната геометрия.

В четвъртата глава за лингвистиката като логика са представени конструктивни модели за разгръщане на езика като семантична (аксиологично-съдържателна), фонологична (изразна) и граматична (рекурентно-генерираща) система.

Петта глава е посветена на *инварианта* като централно за лингвистиката понятие и съответствието му в проективната геометрия и в перспективата на изобразителните изкуства. Показват се явните съответствия между принципа на изображение (по степен на образност) на всяко отделно изкуство и степените на образуване на символичния образ и идеята на всеки отделен знаков предмет на думата в езика. Всяка следваща степен на образна

символизация показва все по-адекватно и цялостно разбиране-интерпретация на предмета от идеята за него, изразявана от типове значения на съответната им дума-название.

В шеста глава посоченото съответствие се разглежда от гледната точка на лингвистиката като самопородила се „прото-естетика“ и „прото-наука“ за степените на образуване на образа на предмета чрез съответстващите им семантични термини с интерпретации за всяка от тези степени на формиране на предметния образ на думата-знак.

В последната (седма) глава се изясняват принципите, нивата и етапите на лингвистичния анализ. Изложението е подкрепено с представителни примери. Специално са разгледани възможните перспективи на лингвистичния анализ в литературния анализ и семиотичния анализ на художествените произведения.

В *Заключението* се обобщават резултатите от решаването на проблемите, разгледани в изброените глави. Оформя се общо становище в отговор на главния въпрос, както е поставен в заглавието, с коментар от друга гледна точка от тази във *Въведението*.

Накрая се формулира крайното решение на централния проблем и се набелязват перспективите за евентуални по-нататъшни проучвания по темата.